

УДК 347.7

Юлія Кабенюк,*викладач кафедри галузевих правових наук
Київського університету права
Національної академії наук України*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДНОСИН АРБІТРАЖНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Стаття присвячена комплексному дослідженню правовідносин у сфері арбітражного управління, визначенню юридичних фактів, які пов'язуються з моментом їх виникнення та припинення. Здійснено розмежування відносин арбітражного управління з іншими видами відносин, в які вступає арбітражний керуючий.

Ключові слова: арбітражне управління, банкрутство, арбітражний керуючий, розпорядження майном, відносини арбітражного управління.

Постановка проблеми. Внаслідок відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єкт господарювання набуває спеціального, за законодавством про банкрутство, статусу – статусу боржника. Насамперед це тягне за собою спеціальне управління та розпорядження його майном. Залежно від судової процедури повноваження щодо управління можуть покладатись на керівника (органи управління) боржника або на арбітражного керуючого. Так, участь арбітражного керуючого у цих відносинах, за загальним правилом, є обов'язковою і за наявності підстав повноваження керівника можуть перейти до арбітражного керуючого, але не навпаки. Керівник (орган управління) боржника усувається від виконання своїх повноважень, і на його місце приходить арбітражний керуючий. Виконуючи свої повноваження, останній виступає і як керівник (орган управління) боржника, і як його службова особа, і як спеціально уповноважений господарським судом суб'єкт у межах справи про банкрутство. Це свідчить про наявність специфічних правовідносин у межах процедури банкрутства – відносин арбітражного управління, центральним суб'єктом яких є арбітражний керуючий.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження відносин неспроможності не втрачають своєї актуальності, що зумовлюється насамперед їх багатогранністю і унікальністю. На кожному з етапів процедури банкрутства вони можуть набувати різних форм та мати різний суб'єктний склад. Саме тому відносини неспроможності та окремі їх учасники ставали предметом дослідження таких науковців, як: І. А. Бугирська, В. В. Джунь, Б. М. Поляков, Т. В. Степанова, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Метою статті є теоретико-практичне дослідження природи відносин арбітражного управління боржником у процедурі банкрутства, проведення класифікації таких відносин та здійснення комплексної характеристики кожного їх виду; визначення ознак відносин арбітражного управління та надання авторського їх визначення.

Виклад основного матеріалу. Відносини, що виникають у сфері здійснення арбітражного управління, мають характер комплексних правовідносин. З одного боку, більша їх частина врегульована нормами законодавства про банкрутство, а з іншого – нормами трудового, адміністративного, цивільного та кримінального права. Тут вважаємо за необхідне підтримати точку зору Т. В. Степанової, яка слушно зазначає, що арбітражний керуючий є самостійною й активною фігурою у справі, захищає чужий законний інтерес, несе відповідальність за власні рішення та дії в процедурі банкрутства, повністю підконтрольний та підзвітний господарському суду і повинен діяти виключно в межах, наданих йому законом, а у разі прогалин або колізій чинного законодавства – з пріоритетом інтересів боржника [1, с. 98]. Вважаємо за доцільне провести розмежування таких правовідносин та виділити їх види, критерієм виступає суб'єкт арбітражного управління.

Правовідносини, в яких арбітражний керуючий виступає як центральний суб'єкт:

1. відносини, що пов'язані зі статусом арбітражного керуючого як суб'єкта незалежної професійної діяльності (набуття такого статусу – отримання свідоцтва у встановленому законодавством порядку, включення до

Єдиного реєстру; трудові правовідносини із найманими працівниками, відносини щодо сплати податків тощо);

2. відносини, що передують виникненню арбітражного управління, – призначення арбітражного керуючого ухвалою про прийняття заяви до моменту надання ним згоди про участь у справі та призначення розпорядником майна;

3. безпосередньо відносини щодо здійснення арбітражного управління – виконання повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора у справі про банкрутство;

4. відносини, що виникають як наслідок здійснення арбітражного управління – притягнення арбітражного керуючого до відповідальності.

Пропонуємо охарактеризувати кожний вид відносин окремо. Першу групу становлять відносини, що пов'язані з набуттям статусу арбітражного керуючого. Частиною 3 ст. 4 Закону про банкрутство визначається, що право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) надається особі, яка отримала відповідне свідоцтво у порядку, встановленому цим Законом, та внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України [2]. Законодавством також встановлені чіткі вимоги до особи, яка може отримати таке свідоцтво (ст. 97 Закону про банкрутство). Так, наприклад, особа, яка бажає займатися арбітражним управлінням, повинна відповідати таким критеріям: по-перше, мати відповідну освіту – повну вищу юридичну або економічну; по-друге, після отримання повної вищої освіти така особа повинна здобути певний стаж за фахом – не менше 3-х років. Допускається зменшення розміру стажу до одного року, якщо така особа перебувала на керівних посадах після отримання відповідної освіти. Наступною вимогою є проходження навчання та стажування тривалістю шість місяців. Порядок їх проходження встановлюється державним органом з питань банкрутства. Також особа має володіти державною мовою та скласти відповідний кваліфікаційний іспит. Але водночас законодавством встановлені й певні обмеження. Так, не може бути арбітражним керуючим особа, яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною; яка має судимість за скоєння корисливих злочинів; яка не здатна виконувати обов'язки арбітражного керуючого за станом здоров'я; якій заборонено обіймати керівні посади; якій відмовлено в наданні допуску до державної таємниці або скасовано раніше

наданий допуск за порушення законодавства у сфері охорони державної таємниці, якщо такий допуск є необхідним для виконання обов'язків, визначених цим Законом, у разі якщо з часу такої відмови або скасування пройшло менше року [2]. Після складення кваліфікаційного іспиту особа повинна бути включена до Єдиного державного реєстру. Це питання врегульоване нормами ст. 103 Закону про банкрутство, відповідно до яких після складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційна комісія в десятиденний строк рекомендує державному органу з питань банкрутства надати особі, яка склала кваліфікаційний іспит, право на здійснення діяльності арбітражного керуючого. Державний орган з питань банкрутства не пізніше ніж на десятий день з дня надходження рекомендації кваліфікаційної комісії видає свідоцтво про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) та вносить запис до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України [2].

У межах відносин, що пов'язані зі статусом арбітражного керуючого, слід зупинитись на трудових правовідносинах. Ч. 1 ст. 100 Закону про банкрутство передбачає, що арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) може мати помічника (помічників) на підставі трудового договору (контракту). Таким чином, вказаний трудовий договір (контракт) є юридичною підставою виникнення трудових правовідносин між цими суб'єктами. Як зазначає Ю. П. Дмитренко, трудові правовідносини – це врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору, контракту чи іншого юридичного факту з приводу участі працівника (робітника або службовця) в праці на підприємстві, установі чи організації. Це вольові суспільні відносини, врегульовані нормами трудового права [3, с. 121]. У межах вказаних правовідносин арбітражний керуючий виступає роботодавцем, а помічник – працівником. Аналіз вищезазначених положень дозволяє зробити обґрунтований висновок, що правовідносини, котрі виникають між арбітражним керуючим та помічником, становлять предмет правового регулювання трудового права та, відповідно, не входять до предмета інституту арбітражного управління зокрема, а права неспроможності (банкрутства) та господарського права загалом.

Новою редакцією ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22.12.2011 змінено статус арбітражного керуючого з фізичної

особи-підприємця на суб'єкта професійної діяльності. Такі зміни вплинули на оподаткування такої діяльності. Це питання врегульоване нормами Податкового кодексу України (далі – ПК) [4]. Так, згідно з пп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК, незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінників, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [4].

Нормами податкового законодавства врегульовані відносини, що складаються у сфері оподаткування. Відповідно, предметом податкового права є система визначених, однорідних, специфічних правовідносин у сфері оподаткування, яка регулює податкові відносини державних податкових органів і платників податків щодо встановлення, зміни та стягнення з платників податків частини їхніх доходів у відповідний бюджет (державний, місцевий) в грошовій формі, а також визначає відповідальність, права і повноваження цих податкових органів та права й обов'язки платників податків [5, с. 27]. Податкові правовідносини – це відносини, що виникають на підставі податкових норм, які встановлюють, змінюють чи скасовують податкові платежі, та у зв'язку з юридичними фактами, учасники яких наділені суб'єктивними правами і несуть юридичні обов'язки, пов'язані зі сплатою податків та зборів до бюджетних і цільових фондів та поданням податкової звітності [5, с. 29]. У цих правовідносинах арбітражний керуючий виступає як платник податків. Відповідно, вказані відносини є предметом правового регулювання податкового права та не входять до предмета правового регулювання інституту арбітражного управління.

Наступну групу правовідносин становлять відносини, що передують виникненню арбітражного управління. Це відносини з приводу призначення арбітражного керуючого ухвалою господарського суду про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство. Але вони виникають та тривають до моменту надання арбітражним керуючим згоди про участь у справі та призначення його розпорядником майна.

Згідно зі ст. 12 Закону про банкрутство, у разі відсутності підстав для відмови у при-

йнятті або для повернення заяви про порушення справи про банкрутство господарський суд приймає заяву до розгляду, про що не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить ухвалу, в якій зазначаються: дата проведення підготовчого засідання суду; прізвище, ім'я та по батькові арбітражного керуючого, визначеного автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України. Ухвала про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство надсилається сторонам та відповідному органу або особі, яка здійснює примусове виконання судових рішень, рішень інших органів за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, державному реєстратору за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, органу, уповноваженому управляти державним майном боржника, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, арбітражному керуючому, визначеному автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України [2].

Треба зазначити, що на цьому етапі неможливо говорити про виникнення відносин арбітражного управління. Перш за все варто зауважити, що господарський суд хоча і говорить в ухвалі про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство арбітражного керуючого, але такий ще не вважається призначеним у процедурі банкрутства. Арбітражний керуючий повинен дати свою згоду на таке призначення або відмовитись від нього. Так, пп. 4.18 та 4.20 Постанови Пленуму ВСУ 14.07.2016 № 8 передбачено, що ухвалою про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство господарський суд зобов'язує визначеного автоматизованою системою арбітражного керуючого подати заяву про участь у відповідній справі у встановлений цією ухвалою строк, який не може бути меншим від 3 робочих днів. Арбітражний керуючий, визначений автоматизованою системою, протягом трьох днів з дня отримання ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство зобов'язаний надати безпосередньо до господарського суду на паперовому носії або в електронній формі на електронну адресу господарського суду, з якої він отримав відповідну ухвалу, заяву про його участь у справі з повідомленням про те, що він не належить до жодної з категорії осіб, зазначених у частині другій статті 114 Закону [6]. У разі недотримання вказаних у зазначеній Постанові Пленуму

строків про надання заяви про участь у справі, господарський суд повторно звертається до автоматизованої системи з метою призначення іншого арбітражного керуючого. Такі ж дії передбачені, коли надійшла заява від арбітражного керуючого про відмову від участі у справі про банкрутство.

Розглянуті правовідносини цієї групи мають, так би мовити, проміжний характер і складаються між двома суб'єктами – господарським судом та арбітражним керуючим. Вони становлять предмет правового регулювання права неспроможності (банкрутства).

Третю групу становлять власне правовідносини, що виникають безпосередньо під час здійснення арбітражного управління. Саме ці відносини і становлять предмет правового регулювання інституту арбітражного управління.

Вирішення питання фактичного початку відносин арбітражного управління має вагомим практичне значення. Саме з його початком пов'язується надання оцінки належного або неналежного виконання арбітражним керуючим своїх повноважень, здійснення оплати його послуг, можливість притягнення його до відповідальності тощо.

У спеціальній літературі виділяють два види підстав виникнення правовідносин:

1) матеріальні (загальні): а) наявність суб'єктів права (не менше двох) як учасників правовідносин; б) наявність об'єкта правовідносин – матеріальних і нематеріальних благ, з приводу яких (володіння ними, їх охорона та захист) суб'єкти права вступають у взаємовідносини;

2) юридичні (спеціальні): а) норма права; б) правосуб'єктність учасників правовідносин: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність; в) юридичний факт (підстава виникнення, зміни і припинення правовідносини) [7, с. 394].

Коли ж саме виникають відносини арбітражного управління?

Моментом виникнення правовідносин арбітражного управління слід вважати призначення арбітражного керуючого в процедурі розпорядження майном, оскільки господарський суд одразу покладає на розпорядника майна першочергові обов'язки. Призначення відбувається шляхом винесення господарським судом ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство за правилами статті 16 Закону про банкрутство.

Прикладом однієї з таких ухвал може бути ухвала Господарського суду Дніпропетровської області 25.04.2018 у справі № 904/911/18 про відкриття провадження у справі про банкрутство.

До господарського суду звернулось ПрАТ "Б" із заявою про порушення прова-

дження у справі про банкрутство ПрАТ "Б" за загальною процедурою. Господарським судом визначено кандидатуру арбітражного керуючого за допомогою автоматизованої системи. Ухвалою про прийняття заяви до розгляду та призначено підготовче засідання, зобов'язано арбітражного керуючого впродовж трьох днів з дня отримання даної ухвали надати суду заяву на участь у даній справі разом із копією договору страхування ризиків його діяльності та копію свідоцтва. До підготовчого засідання арбітражним керуючим було надано заяву на участь у справі про банкрутство, договір страхування відповідальності арбітражного керуючого, копію свідоцтва про право здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), інформацію про діяльність арбітражного керуючого (8). Безпосередньо на підготовчому засіданні господарський суд, окрім іншого, ухвалив: відкрити провадження у справі; ввести процедуру розпорядження майном боржника строком на сто п'ятнадцять днів; призначити розпорядника майна та ін.

Аналізуючи характер повноважень, якими наділяється арбітражний керуючий таким судовим актом, можна дійти висновку, що вже одразу після відкриття провадження у справі про банкрутство виникають організаційні та контрольні правовідносини арбітражного управління. Організаційні відносини виникають щодо розгляду вимог кредиторів та формування реєстру вимог кредиторів, повідомлення кредиторів про результати розгляду їхніх вимог, повідомлення усіх сторін про дату і час попереднього засідання, здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності боржника, проведення інвентаризації майна тощо. У свою чергу, контрольні відносини полягають у тому, що ухвалою про відкриття провадження у справі про банкрутство на арбітражного керуючого покладаються обов'язки звітування перед господарським судом щодо: надіслання всім кредиторам боржника повідомлення про результати розгляду грошових вимог та їх отримання кредиторами; надання не рідше одного разу на місяць господарському суду (комітету кредиторів) звіту про свою діяльність з моменту призначення господарським судом; зобов'язання розпорядника майна надавати в межах строку процедури розпорядження майном господарському суду аналіз фінансово-господарської діяльності та ін.

Відповідно, такою ухвалою арбітражний керуючий наділений і низкою спеціальних повноважень. Якщо арбітражний керуючий за відсутності поважних причин (наприклад: боржник не надав відповідну документацію,

що унеможливило проведення аналізу фінансово-господарської діяльності та інвентаризації) їх не виконає, може постати питання про неналежне виконання розпорядником майна своїх повноважень і, як наслідок, можливість його усунення та притягнення до відповідальності.

Варто зауважити, що в межах цієї групи правовідносин арбітражний керуючий вступає у взаємодію із трудовим колективом підприємства-боржника. Трудові відносини арбітражного керуючого у процедурі розпорядження майна можуть виникати, якщо керівника боржника було звільнено. Тільки у такому разі розпорядник майна може набути статусу роботодавця в межах цієї процедури. А у процедурах санації та ліквідації до арбітражного керуючого переходять повноваження керівника боржника. Це означає, що в частині трудових відносин арбітражний керуючий виконує повноваження роботодавця і має відповідну правосуб'єктність. Що стосується процедури санації, то одним із заходів відновлення платоспроможності боржника, які передбачені ч. 2 ст. 29 Закону про банкрутство та можуть міститись у плані санації, передбачено звільнення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі виконання плану санації. У такому разі арбітражний керуючий завчасно, до звільнення таких представників, має подати первинній профспілковій організації відповідну інформацію, а також провести консультації з профспілками щодо вжиття заходів для запобігання звільненню, зведення кількості звільнених працівників до мінімальної або пом'якшення наслідків будь-якого звільнення [2].

У ліквідаційній процедурі, порівняно з процедурою санації, звільняються усі працівники підприємства-банкрута. Призначений ліквідатор повідомляє працівників про звільнення та, відповідно, проводить його на правах роботодавця. Відповідно до Роз'яснення Міністерства юстиції України від 25.01.2011 № 0017323-11, ліквідація – це така форма припинення юридичної особи, за якої припиняються всі її права та обов'язки. У разі ліквідації вся чисельність працівників скорочується та весь штат працівників ліквідується [9].

Щодо власне арбітражного керуючого, то варто зазначити, що після його призначення господарським судом і впродовж часу виконання ним своїх повноважень він не може вважатися найманим працівником. Правильне розуміння природи відносин арбітражного управління є важливим. На жаль, виникають ситуації, коли відносини арбітражного управління ототожнюють із відно-

синами трудовими та сприймають арбітражного керуючого як працівника. Пропонуємо розглянути практичну ситуацію.

Так, 20.04.2016 арбітражний керуючий А звернувся до господарського суду Київської області з клопотанням про затвердження оплати послуг та відшкодування витрат, понесених у межах справи про банкрутство. Клопотання мотивоване тим, що у провадженні господарського суду Київської області перебуває справа про банкрутство, керуючим санацією боржника у якій ухвалою суду першої інстанції від 19.08.2013 було признано його як арбітражного керуючого; ухвалою господарського суду Київської області від 28.04.2014 керуючим санацією боржника призначено іншого арбітражного керуючого Б. Заявник зазначав, що в силу положень ст. 3-1 Закону про банкрутство в редакції до 19.01.2013 він, як арбітражний керуючий, має право на оплату послуг за кожен місяць здійснення ним своїх повноважень, при цьому правовідносини між арбітражним керуючим та комітетом кредиторів фактично мають характер правовідносин роботодавця з працівником, тому відповідно до ст. 94 КЗпП України у боржника є заборгованість з виплати заробітної плати арбітражному керуючому А.

Переглядаючи рішення по цій справі, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду Постановою від 13.03.2018 у справі № Б8/180-10 касаційну скаргу арбітражного керуючого А залишив без задоволення. Касаційна інстанція виходила з такого. Арбітражний керуючий призначається судом і діє відповідно до приписів Закону про банкрутство. Отже, навіть виконання арбітражним керуючим своїх повноважень керуючого санацією, а саме обов'язків керівника підприємства, не підтверджує наявності трудових відносин та відповідних гарантій, які з ними пов'язані. Закон про банкрутство не визначає автоматичного виникнення трудових обов'язків у разі виконання обов'язків керівника підприємства керуючим санацією. Обов'язковою умовою трудових відносин є наявність трудового договору між працівником та роботодавцем. У цьому випадку арбітражний керуючий був призначений судом, є суб'єктом незалежної професійної діяльності, не є найнятим працівником, а тому трудовий договір між ним і підприємством відсутній. Відсутній власник або уповноважений ним орган, наявність якого вимагає ст. 117 КЗпП України, і його вина.

Характер відносин між арбітражним керуючим та боржником є цивільно-правовим та регулюється Законом про банкрутство. Регулюючи трудові відносини, законодавець

встановлює певну систему взаємопов'язаних суспільних відносин, що збалансовує відносини роботодавця та найманого працівника. Відсутність між сторонами трудових відносин виключає можливість застосування й наслідків порушення норм трудового права щодо, зокрема, й строків розрахунку у разі звільнення. Враховуючи те, що правовідносини щодо оплати праці арбітражного керуючого врегульовані саме Законом про банкрутство і є у цьому випадку цивільно-правовими відносинами, норми трудового законодавства (аналогія закону) до цих правовідносин застосовані бути не можуть. Крім того, окремий порядок розрахунків між боржником та арбітражним керуючим, як це зазначено у вимогах касаційної скарги, враховуючи викладене, також встановлений бути не може як такий, що не відповідає Закону про банкрутство [10].

З останнім висновком касаційної інстанції погодитись важко. По-перше, Закон про банкрутство оперує поняттям «оплата послуг», а не «оплата праці», що суттєво впливає на характер правовідносин, що описуються. Адже знову ж таки термін «праця» більше характерний для трудових правовідносин. По-друге, питання оплати послуг арбітражного керуючого не може мати цивільно-правовий характер. Цивільно-правові відносини – це майнові та особисті немайнові відносини (врегульовані нормами сучасного цивільного права) між майново відокремленими, юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу [11].

Суб'єкти відносин арбітражного управління, такі як арбітражний керуючий, господарський суд, кредитори та боржник, не мають ознак рівності. Як слушно зазначає Б. М. Поляков, немайнові (організаційні) відносини, які виникають з органами самоврядування кредиторів (загальні збори кредиторів та комітет кредиторів) та арбітражним керуючим і де діють публічні начала, взагалі не увійшли до предмета не лише цивільного права, але й адміністративного права [12, с. 48]. Тобто йдеться про немайнові (організаційні) відносини права неспроможності. Законодавство про неспроможність (банкрутство) є комплексом матеріальних норм цивільного, фінансового й трудового права [12, с. 119]. Тому, на нашу думку, відносини щодо оплати послуг арбітражного керуючого варто віднести до предмета правового регулювання інституту арбітражного управління, а саме до групи відносин, що складаються під

час безпосереднього здійснення арбітражного управління боржником.

У межах третьої групи відносин вважаємо за необхідне виділити управлінські правовідносини. Описуючи усунення боржника від управління і розпорядження майном, Г. Ф. Шершеневич зазначає, що з цього моменту неспроможний боржник не може вчиняти жодного юридичного акту, наслідки якого поширювались би на його майно. Одночасно управління і розпорядження майном неспроможного боржника переходять до особливого органу, створеного судом [13, с. 225]. Управлінські правовідносини виникають незалежно від судової процедури, яка застосовується до боржника. В основі вказаних відносин насамперед лежать повноваження арбітражного керуючого щодо управління справами боржника та прийняття відповідних управлінських рішень. Прикладом окреслених правовідносин є такі. За нормами ч. 5 ст. 22 Закону про банкрутство, у процедурі розпорядження майном органи управління боржника не мають права без згоди арбітражного керуючого приймати рішення про: реорганізацію або ліквідацію боржника, створення юридичних осіб або участь у створенні інших юридичних осіб, створення структурних підрозділів та ін. Тобто у даному цьому разі, якби не було відкрито провадження у справі про банкрутство, такі рішення приймались би, наприклад, на загальних зборах учасників господарського товариства. Але за наявності відкритого провадження органи управління втрачають своє право в цій частині і воно переходить до арбітражного керуючого. У процедурах санації та ліквідації Законом про банкрутство прямо передбачається перехід повноважень керівництва боржника до арбітражного керуючого. Тут слушною є думка Б. М. Полякова, що, таким чином, процедура банкрутства побудована на обмеженні повноважень власника з управління та розпорядження його майном [12, с. 264].

У сферу відносин, які виникають безпосередньо щодо здійснення арбітражного управління, також входять контрольні відносини. Такі відносини виникають між такими суб'єктами: між господарським судом та усіма учасниками (в тому числі і арбітражним керуючим) провадження у справі про банкрутство щодо дотримання законодавства про банкрутство, між кредиторами та арбітражним керуючим, між арбітражним керуючим та державним органом з питань банкрутства.

Господарський суд є досить своєрідним учасником справи про банкрутство. З одного боку, він здійснює провадження у справі про банкрутство, а з іншого – наглядає за дотриманням закону всіма учасниками процесу та

реагує відповідним чином на будь-які порушення з їхнього боку. Що стосується контролю за діяльністю арбітражного керуючого, то він виражається у тому, що, наприклад, господарський суд з уведенням процедури розпорядження майном зобов'язує надавати арбітражного керуючого суду та комітету кредиторів звіт про свою діяльність, у процедурі санації суд має право запросити у арбітражного керуючого інформацію про виконання ним плану санації, крім того, господарський суд має право звільнити арбітражного керуючого від виконання ним своїх повноважень незалежно від судової процедури. Як зазначає І. А. Бутирська, межі реагування суду на недобросовісні дії арбітражного керуючого не залежать від процесуальної активності учасників справи про банкрутство. Зокрема, суд може усунути арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) від виконання ним своїх обов'язків як за наявності клопотання учасників процесу (комітету кредиторів, органу, уповноваженого управляти державним майном – для державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків), так і за власною ініціативою [14, с. 63].

Арбітражний керуючий, виконуючи свої повноважень, зобов'язаний звітувати перед господарським судом, комітетом кредиторів та державним органом з питань банкрутства. Комітет кредиторів та господарський суд здійснюють контроль за належним виконанням арбітражним керуючим своїх повноважень у межах справи про банкрутство. Комітет кредиторів вправі звернутись до господарського суду з клопотанням про усунення арбітражного керуючого від виконання повноважень та призначення іншого арбітражного керуючого. Керуючий санацією зобов'язаний щоквартально звітувати перед комітетом кредиторів та судом про виконання плану санації (ч. 14 ст. 28 Закону про банкрутство). У ліквідаційній процедурі арбітражний керуючий не рідше ніж один раз на місяць надає комітету кредиторів звіт про свою діяльність, а також зобов'язаний на вимогу суду та державного органу з питань банкрутства надавати необхідні відомості щодо проведення ліквідаційної процедури (ст. 41 Закону про банкрутство). Тобто арбітражний керуючий постійно діє під наглядом інших учасників справи про банкрутство. Вважаємо, це сприяє покращенню ефективності здійснення арбітражного управління.

Питання контролю державного органу за діяльністю арбітражного керуючого з питань банкрутства також регулюється окремим підзаконним нормативно-правовим актом.

Таким актом є Наказ Міністерства юстиції України № 1284/5 від 26.07.2013 «Про затвердження Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)» [15]. Цей Порядок встановлює: процедуру організації та проведення перевірок діяльності арбітражних керуючих; повноваження осіб, які здійснюють перевірки; права й обов'язки арбітражних керуючих; порядок оформлення результатів перевірки; порядок підготовки за результатами перевірки подання на Дисциплінарну комісію арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) (далі – Дисциплінарна комісія) про застосування до арбітражного керуючого дисциплінарного стягнення (п. 1.4). Це контроль, який не тільки здійснюється безпосередньо у справі про банкрутство, а й пов'язаний з професійною діяльністю арбітражного керуючого. Ці відносини мають характер адміністративно-правових відносин, оскільки в них наявний суб'єкт владних повноважень – державний орган з питань банкрутства, який виконує управлінські функції. Оскарження рішень такого органу арбітражним керуючим здійснюється за правилами адміністративного судочинства. Чи слушно тут говорити, що арбітражне управління входить у сферу правового регулювання адміністративного права? Сферу правового регулювання адміністративного права становлять державно-управлінські відносини. Призначений у справі про банкрутство арбітражний керуючий не може сприйматись як представник будь-якого органу державної влади. Насамперед це пояснюється тим, що згідно з положеннями Закону про банкрутство, арбітражний керуючий є суб'єктом незалежної професійної діяльності, що автоматично виключає статус суб'єкта владних повноважень. По-друге, обов'язковим суб'єктом державно-управлінських відносин має бути суб'єкт державного управління [16, с. 180]. Адміністративні правовідносини виникають між арбітражним керуючим та органами державної влади у разі набуття і реалізації статусу суб'єкта незалежної професійної діяльності. До таких правовідносин належать: процедура отримання свідоцтва, внесення арбітражного керуючого у відповідний реєстр, проведення перевірок державним органом з питань банкрутства, подача цьому органу відповідних звітів арбітражним керуючим. Але слід зауважити, що окреслені відносини повністю не входять до вищезазначеного предмета правового регулювання інституту арбітражного управління. Ці відносини в межах арбітражного управління виникають фрагментарно, тобто

частково, коли йдеться про контроль за діяльністю арбітражного керуючого.

Аналізуючи законодавство про банкрутство, в межах відносин арбітражного управління можна виділити такі види контролю:

1. судовий контроль – здійснюється господарським судом у межах справи про банкрутство;

2. контроль з боку кредиторів – шляхом надання арбітражним керуючим звітів та інформації; можливість оскарження дій арбітражного керуючого; право на звернення з клопотанням про усунення арбітражного керуючого та призначення нового;

3. адміністративний контроль – контроль з боку державного органу з питань банкрутства, який здійснюється шляхом подання звітів арбітражним керуючим про свою діяльність, а також проведення перевірок останнього (планових, позапланових).

Останню групу відносин становлять правовідносини, що виникають як наслідок здійснення арбітражного управління – притягнення арбітражного керуючого до відповідальності. Арбітражний керуючий може бути притягнутий до таких видів юридичної відповідальності: дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної, кримінальної. Питання щодо притягнення до відповідальності арбітражного керуючого вирішується поза межами справи про банкрутство, та господарським судом такі справи не розглядаються. Господарський суд може прийняти рішення лише щодо усунення арбітражного керуючого від виконання своїх обов'язків у певній судовій процедурі у зв'язку з неналежним виконанням ним своїх повноважень.

Висновки.

На підставі проведеного дослідження можна виділити такі ознаки відносин арбітражного управління:

– тимчасовий характер;
– виникають у межах процедури банкрутства;

– виникають між арбітражним керуючим з однієї сторони та господарським судом, кредиторами, боржником, державним органом з питань банкрутства, працівниками боржника – з іншої;

– мають комплексний характер, оскільки врегульовані не тільки нормами права неспроможності, а й трудовими та адміністративними нормами;

– припиняються у зв'язку із закриттям провадження у справі про банкрутство (затвердження звіту керуючого санацією або ліквідатора; мирова угода; боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами).

За своїм характером відносини арбітражного управління доцільно поділити на такі види: організаційні, управлінські та контрольні відносини.

Відносини, у які вступає арбітражний керуючий у справі про банкрутство, доцільно поділити такі на чотири групи:

1. відносини, що пов'язані зі статусом арбітражного керуючого;

2. відносини, що передують виникненню арбітражного управління;

3. власне відносини арбітражного управління;

4. правовідносини, які виникають як наслідок здійснення арбітражного управління.

Таким чином, відносини арбітражного управління – це правовідносини, що виникають у зв'язку з управлінням підприємством у межах справи про банкрутство, що здійснюється спеціально уповноваженим на це господарським судом суб'єктом, який має відповідний правовий статус арбітражного керуючого.

Список використаних джерел:

1. Степанова Т. В. Щодо поняття та характерних рис арбітражного керуючого. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 94 – 99.

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 №2342-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.

3. Дмитренко Ю.П. *Трудове право України* : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2009. 624с.

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

5. Бандурка О.М., Понікаров В.Д., Попова С.М. *Податкове право: навч. посіб.* К.: Центр учбової літератури, 2012. 312 с.

6. Про затвердження нової редакції Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 14.07.2016 № 8. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ppVGSU_14072016_8.pdf (дата звернення 06.05.2018).

7. Скакун О. Ф. *теорія держави і права* : підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2013. 524 с.

8. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 05.04.2018 у справі № 904/911/18 про відкриття провадження у справі про банкрутство ПрАТ «Енерготехнології». URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73629036> (дата звернення: 05.05.2018).

9. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 25 січня 2011р. № 0017323-11. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0017323-11> (дата звернення 12.05.2018).

10. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2018 р. у справі № Б8/180-10 про банкрутство ПрАТ "Білицький завод "Теплозвукоізоляція". URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72882334> (дата звернення: 05.05.2018).

11. Боброва Д. В., Дзера О. В., Довгрет А. С. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. К.: Юрінком Інтер, 1999. 864 с. URL: <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/13--1/206-gl5.html> (дата звернення: 06.05.2018).

12. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2011. 560 с.

13. Шершеневич Г. Ф. Конкурсный процесс. М.: «Статут», 2000. 477 с.

14. Бутирська І. А. правовий статус учасників справи про банкрутство: монографія. Чернівці: Технодрук, 2017. 184 с.

15. Про затвердження Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів): наказ Міністерства юстиції України від 27 червня 2013 р. № 1284/5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1113-13> (дата звернення 13.05.2018).

16. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Том 1. Загальна частина. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.

Статья посвящена комплексному исследованию правоотношений в сфере арбитражного управления, определению юридических фактов, с которыми связан момент их возникновения и прекращения. Проведено разграничение отношений арбитражного управления и других видов отношений, в которые вступает арбитражный управляющий.

Ключевые слова: арбитражное управление, банкротство, арбитражный управляющий, распоряжение имуществом, отношения арбитражного управления.

The article is devoted to a complex research of legal relations in the area of arbitration management, the definition of legal facts with which the time of their appearance and termination is related. A distinction has been made between the relations of the arbitration administration with other types of relations to which the arbitration administrator enters.

Key words: arbitration management, bankruptcy, arbitration manager, disposal of property: relations of the arbitration administration.

